

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

У разі невизнання кредитором передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК України права поручителя на припинення зобов'язання за договором поруки таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання поруки припиненою на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України з огляду на загальні засади цивільного законодавства і судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12—15, 20 ЦК України, статті 3—5, 11, 15, 31 ЦПК України)

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 21 травня 2012 р.

(в и т я з)

У серпні 2009 р. Л.О. звернувся до суду з позовом до публічного акціонерного товариства комерційного банку «ПриватБанк» (далі — ПАТ), приватного підприємства «Будівельна компанія «Левша» (далі — ПП) та Л.В. про визнання договору поруки припиненим.

Позивач послався на те, що 24 липня 2007 р. між ПАТ і ПП (позичальник) було укладено кредитний договір на суму 2 млн 380 тис. грн зі строком погашення згідно з графіком, зазначеним у п. А.3 договору, та зі сплатою 15,6 % річних за користування кредитом 25 числа кожного місяця. У разі порушення будь-якого зобов'язання за кредитом позичальник сплачує 36 % річних від суми залишку непогашеної заборгованості. На забезпечення виконання зобов'язань за цим договором між Л.О. і ПАТ 24 липня 2007 р. укладено договір поруки. Додатковими угодами від 30 серпня 2007 р. та 31 грудня 2008 р. внесено зміни до кредитного договору й договору поруки, якими змінено графік погашення кредиту, збільшено суму кредиту та процентну ставку, з повними текстами яких він не був ознайомлений. Про додаткову угоду до кредитного договору від 2 серпня 2007 р., укладену між ПАТ і ПП, якою змінено графік погашення кредиту, позивач не був повідомлений. Оскільки у зв'язку з новими графіками погашення кредиту розмір загальної суми процентів, яку необхідно

сплатити, істотно збільшується, то збільшився обсяг відповідальності поручителя. Л.О. своєї згоди відповідати за зобов'язаннями позичальника за зміненим графіком погашення кредиту та за новими умовами договору не давав. Оскільки ПАТ не визнає його право на припинення поруки у зв'язку зі зміною зобов'язання без його згоди, унаслідок чого збільшився обсяг його відповідальності, позивач просив на підставі ч. 1 ст. 559 ЦК визнати припиненим зазначений договір поруки зі змінами, внесеними додатковими угодами від 30 серпня 2007 р. та від 30 грудня 2008 р.

ПАТ проти позову заперечувало, пославшись на те, що збільшення суми кредиту, зміну графіка його погашення ініціював сам Л.О., який є власником ПП, що підтверджується рішенням власника підприємства від 7 серпня 2007 р., і що додаткові угоди він підписав добровільно, а тому посилання Л.О. на необізнаність з умовами додаткових угод не відповідають дійсності.

Кіровський районний суд м. Кіровограда рішенням від 6 квітня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Кіровоградської області від 7 липня 2010 р., позов Л.О. до ПАТ задовольнив: визнав припиненим договір поруки від 24 липня 2007 р. зі змінами, внесеними додатковими угодами від 30 серпня 2007 р. та 31 грудня 2008 р., укладений між Л.О. і ПАТ; у задоволенні

позову Л.О. до ПП та Л.В. відмовив; вирішив питання про судові витрати.

Верховний Суд України рішенням від 1 грудня 2010 р. касаційну скаргу ПАТ задовольнив: рішення Кіровоградського районного суду м. Кіровограда від 6 квітня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 7 липня 2010 р. в частині задоволення позовних вимог про визнання договору поруки припиненим і стягнення з ПАТ судових витрат скасував; у задоволенні позову Л.О. до ПАТ про визнання договору поруки припиненим відмовив.

У лютому 2011 р. Л.О. подав до Верховного Суду України через Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ заяву про перегляд рішення Верховного Суду України від 1 грудня 2010 р. з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, а саме: ст. 16, ч. 1 ст. 559 ЦК, та клопотання про поновлення строку на подання такої заяви.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 18 квітня 2011 р. поновила Л.О. строк для подання заяви про перегляд рішення Верховного Суду України від 1 грудня 2010 р.; допустила до провадження Верховного Суду України цивільну справу за позовом Л.О. до ПАТ, ПП, Л.В. про визнання договору поруки припиненим для перегляду рішення Верховного Суду України від 1 грудня 2010 р.

Ухвалами судді Верховного Суду України від 28 квітня 2011 р. відкрито провадження у справі; витребувано матеріали справи за вказаним позовом і здійснено підготовчі дії відповідно до ч. 2 ст. 360¹ ЦПК.

У заяві Л.О. просив скасувати рішення Верховного Суду України від 1 грудня 2010 р. та направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

На обґрунтування неоднакового застосування судом касаційної інстанції норм матеріального права заявник надав ухвали колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 липня 2010 р. та від 14 липня 2010 р., в яких, на думку заявника, суд касаційної інстанції неоднаково застосував одні й ті самі норми матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, а саме: ст. 16, ч. 1 ст. 559 ЦК.

Заслухавши суддю-доповідача, дослідивши доводи заявника, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява про перегляд оскаржуваного судового рішення підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ст. 353 ЦПК Верховний Суд України переглядає судові рішення у цивільних справах виключно з підстав і в порядку, встановлених цим Кодексом.

За положеннями п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК підставою для подання заяви про перегляд судових рішень у цивільних справах є неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Задовольняючи позов Л.О. до ПАТ, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, виходив із того, що внаслідок зміни графіка погашення кредиту та внесення змін до кредитного договору, щодо яких між банком і Л.О. додаткові угоди не уклалися, відбулося збільшення обсягу відповідальності останнього, що відповідно до вимог ч.1 ст. 559 ЦК є підставою для припинення поруки.

Скасовуючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій у частині задоволення позову Л.О. до ПАТ і відмовляючи в задоволенні цього позову, суд касаційної інстанції виходив із того, що такого способу захисту, як визнання в судовому порядку договору поруки припиненим у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, законодавством України не передбачено.

У доданій для порівняння ухвалі Верховного Суду України від 14 липня 2010 р. касаційний суд у подібних правовідносинах визнав правильним застосування судом обраного позивачем способу захисту у вигляді визнання договору припиненим.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні касаційним судом одних і тих самих норм права, а саме: ст. 16, ч. 1 ст. 559 ЦК, Верховний Суд України виходить із такого.

За положенням ст. 4 ЦПК, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України.

Згідно із ч. 1 ст. 3 ЦПК кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Захист цивільних прав — це застосування цивільно-правових засобів з метою забезпечення цивільних прав.

Порушення права пов'язане з позбавленням його володільця можливості здійснити (реалізувати) своє право повністю або частково.

При оспоренні або невизнанні права виникає невизначеність у праві, зумовлена поведінкою іншої особи.

Таким чином, порушення, невизнання або оспорення суб'єктивного права є підставою для звернення особи за захистом свого права із застосуванням відповідного способу захисту.

Звертаючись до суду з позовом, Л.О. поспався на невизнання банком його права, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК, на припинення поруки у зв'язку зі зміною зобов'язання без його згоди, унаслідок чого збільшився обсяг його відповідальності.

Способи захисту цивільних прав та інтересів визначені в ст. 16 ЦК.

За змістом п. 1 ч. 2, ч. 3 цієї статті одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів є визнання права, що рівною мірою означає як наявність права, так і його відсутність або й відсутність обов'язків. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частин 2—5 ст. 13 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 559 ЦК порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Зі змісту статей 559, 598 ЦК вбачається, що припинення зобов'язання поруки означає такий стан сторін правовідношення, за якого з огляду на передбачені законом обставини суб'єктивне право і кореспондуючий йому обов'язок перестають існувати.

Термін «порука», застосований законодавцем у ч. 1 ст. 559 ЦК, використовується в розумінні зобов'язального правовідношення поруки, з припиненням якого втрачає чинність договір поруки.

Аналіз зазначених норм дає підстави для висновку, що до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього. Збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає у разі підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються

проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки тощо.

Таким чином, за положеннями ч. 1 ст. 559 ЦК припинення поруки у разі зміни основного зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, презюмується. У цьому випадку звернення до суду з позовом про визнання договору поруки припиненим не є необхідним, проте такі вимоги підлягають розгляду судом у разі наявності відповідного спору.

З таких міркувань виходив суд касаційної інстанції в ухвалі від 14 липня 2010 р., залишаючи без змін рішення Печерського районного суду м. Києва від 22 грудня 2009 р. в частині задоволення позовних вимог Особи 3 до публічного акціонерного товариства «Банк Кредит Дніпро» про визнання поруки припиненою з підстав, передбачених ч. 1 ст. 559 ЦК.

Виходячи із загальних засад цивільного законодавства та судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12—15, 20 ЦК, статті 3—5, 11, 15, 31 ЦПК) можна дійти висновку про те, що в разі невизнання кредитором права поручителя на припинення зобов'язання за договором поруки, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК, таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК.

У зв'язку із цим відмову суду касаційної інстанції в задоволенні позову Л.О. з тих підстав, що обраний ним спосіб захисту не передбачений законом, не можна визнати обґрунтованою.

Крім того, суд не врахував, що законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції України та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом.

Керуючись статтями 355, 360³, частинами 1,2 ст. 360⁴ ЦПК (у редакції, чинній на час звернення Л.О. із заявою про перегляд рішення суду касаційної інстанції), Верховний Суд України заяву Л.О. задовольнив: рішення Верховного Суду України від 1 грудня 2010 р. скасував, направив справу на новий розгляд до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.